

DİVAN TOPLANTILARI IV

Klasik Türk Edebiyatında Gülmece ve Mizah

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda

Davet

Edebiyatımızda mizah vadisine yüce bir zirveden bakan rahmetli Tunca Kortantamer yirmi yıl önce şöyle sesleniyordu: “Bugüne kadar Osmanlı dönemi Türk mizahı hakkında ileri sürülen genel hükümlerin çoğunun yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle vurgulanması gereken husus, çok zengin ve çeşitlilik arz eden bir mizah literatürünün varlığıdır. Bu mizah dünyasında toplumun alt ve üst katmanları arasında sanılandan çok buluşma noktası bulunur ve mizahın her türlü üretilmiştir.” Büyük usta rüzgârın tersine; edebiyat tarihlerinin araya sıkıştırdığı ve devletli bir kasvet perdesinin arkasına sakladığı görkemli ve bir o kadar renkli karnavallar geçidini müjdeliyordu.

Bu çağrı elbette ilk değildi. Fuat Köprülüler, Özdemir Nutkular, Metin Andlar farklı farklı yollardan giderek bu mizah vadisinde dolaştılar. Bu vadide başta Tunca Kortantamer olmak üzere pek çok araştırmacı tarafından kitaplar yazıldı, birden çok bilgi şöleni, çalıştay ve panel düzenlendi. Bütün bu yapılanlar için minnet ve şükran duyuyoruz. Bugün, gülme, eğlenme, alay, hiciv, oyun, şenlik, tören, dans ve mizahın birlikte düşünüldüğünü görmekteyiz. Şaka, nükte, espri, komiklik, yergi ya da eğlence söz konusu olduğunda orada mizahı aramamız gerektiğini anlıyoruz.

Söylenceden övgüye, düğünden mateme kadar hayatın her alanını donatan ve insanoğlunun bu hayata tutunmak üzere keşfettiği oyun kurgusuna rengini veren mizah olmuştur. Zira insanoğlu, yaşamını anlamlı ve konforlu kılmak üzere bir hikâyeler ambarında "kendisi" ve "öteki" arasındaki ilişkiyi kurgulayarak bireysel yahut kolektif öykülere bağlanarak kendini var etmek üzere bir serüvenin öznesidir. Divan Toplantılarının dördüncü buluşması, aynı zamanda bu felsefeden yola çıkarak bir varoluş prensibi olan “ben” ve “öteki” ilişkisinin belirleyicilerinden biri olan gülme ve gülmenin temel aracı olarak da mizahın kapısını aralıyor...

Bu çalıştay, hep söylendiği üzere bir yüzyıl daha konuşacağımız konuları tek başına çözmeye iddiasında değildir. Sizlere bu davet mektubunu hazırlarken bizim gördüğümüz pencereden bir yol haritası çıkarmaya çalıştık. Konu başlıkları, sizlerden gelecek öneri ve eleştirilerle şüphesiz zenginleşecektir.

Devam eden pandemi koşulları nedeniyle son kez uzaktan yapılacağını öngördüğümüz bu bahar, başta edebiyat alanında olmak üzere kültür ve sanat şubelerinde; gülme, eğlence ve mizahın hangi yollarla üretildiği, ne şekilde ve nerelerde çeşitlendiği, hangi tipler üzerinden kurgulandığı gibi konuları konuşacağımız keyifli bir buluşmaya sizleri davet ediyor, **“gülelim eğlenelim”** istiyoruz.

Prof. Dr. M. Esat HARMANCI

Düzenleme Kurulu Başkanı

Divan Toplantıları IV

Klasik Türk Edebiyatında Mizah

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda

27-28 Mayıs 2022

Tür, şekil ve işlev bağlamında gülme, eğlenme ve mizah

Mizahın kapsamı
Mizah teorileri
Mizahi türler
Sosyal psikoloji açısından mizah
Ritüelden oyuna mizah
Gelenekten moderne/popüler kültüre yansıyan mizah
Mizah ve hiciv ilişkisi
Mizahla ilgili terimler ve kavramlar

Din, mitoloji, metafizik, psikoloji ve etik

İslam dininin mizaha bakışı
Tasavvufun gülüp eğlenmeye ve mizaha yaklaşımı
Hadislerde ve sünnette mizah
Türk mitolojisinde mizah
Osmanlı bürokrasinin mizaha bakışı
Ahlakî açıdan komik, gülünç, eğlence ve mizah
Karakter/kişilik-mizah ilişkisi
Şakalar, rüyalar ve dil sürçmeleri
Mizahın psikanalizi

Edebiyat ve folklorda mizah

Dönemlerinin etik değerleri ve genel geçer değer yargıları üzerinden hikmeti vurgulamak ve makbul insan tipini tarif etmek üzere toplum nezdinde öne çıkan belirgin davranış kalıplarını temsil eden tipler eleştirisi
Onaylanan tavırların öne çıkarılmasında, telkin ve terbiye kaygısı taşıyan anlatılarda mizah
İdeal tipin öne çıkması uğruna; cimri, riyakâr, şehvet düşkünü, kibirli, zalim, açgözlü insan tiplerinin ve onların davranışlarının gülünç halleri
Nasihatnameler, siyasetnameler vb. didaktik türlerde ele alınan gülünçlükler
Veciz söyleyişlerde mizah
Atasözü ve deyimler

Klasiklerdeki nükte

Çeviri, aktarım ve etkileşim yoluyla literatüre giren;
Bostan, Gülistan, Pendname, Mantıku't-Tayr, Şehname, Kelile ve Dimne, Esrarname, Battalname, Mesnevi, Kâbusname, Marzubanname gibi eserlerde ve takipçilerinde görülen gülünç formlu, nükte esaslı, mizah içerikli gelenek.

Komiklik yarışı ya da mizah savaşı

Eski Arap şiirinden bugüne kadar devam eden şiirin silaha dönüştüğü meydanlar ve meşhur sanatçılar
Mutayebe, latifeleşmeler, şakalaşmalar

Daha çok "latife" başlığı ile bağımsız eserlerde ya da divanlarda görülen sanatçılar arasındaki eğlenceli atışmalar ve yarışmalar
Mahfil içinde veya sanatçılar arasında bir savaşa boyutuna varan atışmalar.
Edebi muhit ve mahfiller ya da kapalı ekoller arasında dönen atışmalar
Sataşmalar ve bunlara verilen cevaplarla ortaya çıkan zekâ mahsulü gülünçlükler

Retorik ve estetik

Dil oyunları
Mazmunda nükte
İmgede espri
Ağız ve şive komiği
Anlamsal ve yapısal düzlemler

Aşk komedisi

Şairin âşık tipi üzerinden kurguladığı imajlar dünyasının komik halleri
Aşkın kesif ve çetin zorluğunu mizah üzerinden kırma girişimi
Âşığın ve sevgilinin karikatür halleri
Şairin kendini koruma aracı olarak mizah

Anlatıyı süsleyen mizah

Destanlar, bin bir gece, kırk vezir, câmiü'l-hikâyât,
halk hikâyeleri,
mesneviler ve tezkireler gibi anlatı esaslı türlerde daha çok şifahi geleneğin şuh,
serbest, samimi ve doğal hallerini taşıyan izlerinde ortaya çıkan anlatıcı komikliği,
eğlence kastı ve mizah arayışı
Tarih eserleri ve vaka kayıtlarında örtülü mizah
Hayvan hikâyeleri, fabl gibi türlerde mizah

Kara mizah

Hiciv, taşlama, satir, tezyif, hezl, şathiye, iğneleme, taşlama, alay, istihza, yergi, eleştiri,
ironi, tariz
Meşhur heccavlar ve devirlerin hicivde öne çıkan isimleri
Ölümcül savaş oyunu olarak hiciv
Hicvin estetik bir buluş imajı kazanmış olması, hicivde yarışan kültür
İğneleyici mizaha gösterilen tolerans
Abartılı yergi ile gülme eğilimi
Konuşma dili argosuna yönelerek hicvi kamusal alana mal etme, saldırı ve şiddeti
yaygınlaştırma
Küfür ve sövgüden oluşan atışmalar

Tipler/karakterler/meslekler komiği

Kasebaz, hokkabaz, ateşbaz, canbaz, şubedebaz, curcunabaz, sihirbaz, hayalbaz,
nüktedan, meddah, heccav, nakkal, şeyyad, kassas, kıssahan, rakkas, tulumbacı, cin
askeri, tiryaki, kuklacı, mukallit, hayvan gösterileri, rakip, zahit
Çingene, Bektaşî, gulampara, zampara, kadın figürler, sarhoş, esrarkeş, dilenci, hırsız,
hafif meşrep, taşralı,
Bekri Mustafa, İncili Çavuş, Karakuş, Nasreddin Hoca, Hacı Ivaz, Nakkaş Hasan, v.s.
Komik mahlaslar ve unvanlar
Etnik köken ve coğrafi bölge komiği

Vazifeli saraylılar

Meddahlar, nedimler, musahipler, dalkavuklar, maskaralar, cüceler, çengiler, köçekler,
nüktedan, mukallit, latifegu, müdhik, soytarı

Melametli tavrın komiği

Rind, kalender, abdal, derviş, geda tiplerinin eğlenceli dili, çıplaklığı, mey-perestliği, eyyamcılığı ve rüsvalığı üzerinden kurgulanan gülmece
Şiir-şair-korku üçgeninde kültürel iktidar söylemi
Melametli dervişlerde gülünç durumlara düşüren söz kudreti, nükte ve tersine dünya komedyası

Eğlence meclisleri

Düğün, sünnet, cülus, bayram gibi kutlamalar, şöenler ve karnavallar
Sema, dans, musiki, raks gibi gösteriler, temsiller, oyunlar ve müsabakalar
Bu şöenleri anlatan eserlerdeki müzik, yemek, bolluk, zevk, keyif ve temsil tasvirleri
Eğlence mekânları

Tasvirler eğlencesi

Mekân ve mevsim tasvirlerindeki abartılı kurgular, metaforlar düzeneğindeki mizah:
Harap ev, soğuk, mevsim, kış vb.
Övgü şiirlerindeki abartılı alegori
Şehir biyografisi, şehrengiz ya da sergüzeştlere yansıyan şehir tasvirlerinde öne çıkan güzeller, mekânlar ve eğlenceli çağrışımlar

Mektuplarda mizah

Mektup başlangıç ve bitiş formellerinde mizah
Gıyaben ve doğrudan mektuplaşmalardaki mizah
Özlem ve hasretin gülünç düşürdüğü haller
Yergi ve şikâyet amaçlı mektuplar

Seyyahların komiği

Seyahatnamelerde insan, zaman ve mekân komiklikleri
Başa gelen tuhafıklar, gülünç anekdotlar, latifeler
Anlatıcının türe ilişkin eğlencelik üslubu

Toplumsal cinsiyet rollerinin tanımlanmasında mizah

Kadın-erkek ilişkilerinde ironi
"Hilekâr kadın" anlatıları
Kadın erkek ilişkileri bağlamında mizah
Bilgisizlik/cahillik, ahlaki bozukluklar bağlamında mizah
Müstehcen mizah

Normal dışlıklar komiği

Deliler, mecnunlar, meczuplar geçidi
Bedensel ve ruhsal anomaliler komiği